

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een eenzaam staatsman. Dirk de Geer, 1870 - 1960

Kaaij, M. van der

Citation

Kaaij, M. van der. (2012, May 31). *Een eenzaam staatsman. Dirk de Geer, 1870 - 1960*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/19034>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/19034>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/19034> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Kaaij, Meindert van der

Title: Een eenzaam staatsman : Dirk de Geer (1870-1960)

Date: 2012-05-31

Een eenzaam staatsman

Deze publicatie kwam mede tot stand dankzij financiële steun van: Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten.

Foto omslag: Gelaten en diep vernederd wacht De Geer in mei 1947 zijn strafzaak af. De rechtbank liet hem plaats nemen voor de getuigenbank met daarin – tussen partketwachten – de hooggeplaatste NSB'ers Ernst Voorhoeve (links) en Tobie Goedewaagen. Foto ANP.

Dit proefschrift heeft geen eigen ISBN.
Het ISBN van de handelsuitgave is 978-90-8704-293-6.

© 2012 Meindert van der Kaaij & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Robert Koopman, Hilversum
Typografie: Rombus, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort
Brochage: Van Strien, Dordrecht

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher

Een eenzaam staatsman

Dirk de Geer (1870-1960)

PROEFSCHRIFT

Ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit van Leiden
op gezag van de Rector Magnificus Prof. Mr. P.F. van der Heijden
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op donderdag 31 mei 2012
klokke 11.15

door

MEINDERT VAN DER KAAIJ

geboren te Leiden
in 1959

Promotor   Prof. dr. J. Th. van den Berg

Overige leden   Prof. mr. H. Franken
                         Prof. J.C. Kennedy PhD
                         Prof. dr. R.A. Koole
                         Mr. dr. H.M.T.D. ten Napel
                         Prof. dr. P. de Rooy

Woord vooraf

De wortels van dit boek liggen bij de gewoonte van mijn collega's van de politieke redactie van dagblad Trouw om af en toe elkaar af te troeven met weetjes uit de parlementaire geschiedenis. Eén van die weetjes ging over Dirk de Geer en dat wekte mijn interesse. Toen ik vervolgens meer over deze politicus te weten wilde komen, ontdekte ik tot mijn lichte verbazing dat van hem nog geen biografie was geschreven.

Hoe kon het zo zijn dat van een politicus die in zijn leven twee keer minister-president was, die tot 2005 – toen Gerrit Zalm hem passeerde – de langstzittende minister van financiën was, die tijdens het interbellum leider van de CHU was: dat kortom van zo'n staatsman geen studie was gemaakt? Het stellen van die vraag duwde mij een weg op waarop achteraf gezien geen terugkeer meer mogelijk was.

Het ontbreken van een biografie had waarschijnlijk te maken met zijn verleden tijdens de Tweede Oorlog en daarna, toen hij door het Bijzonder Gerechtshof werd veroordeeld. Kennelijk is het voor historici niet aantrekkelijk om naar een 'foute' politicus een grondige studie te doen. Laat ik nou mensen 'met een vlekje' veel interessanter vinden dan die met een smetteloos blazoën.

Bij nadere bestudering van bronnen en literatuur over De Geer vielen me een paar dingen op. Ten eerste de nauwelijks verholten minachting waarmee toonaangevende historici zoals De Jong, Fasseur en Bosmans deze CHU'er portretteerden. Bij tijd en wijle deden de beschrijvingen mij karikaturaal aan. Het wekte bij mij in ieder geval de behoefte om te controleren of bijvoorbeeld de Tweede Kamer van 1939 inderdaad in een vlaag van verstandsverbijstering De Geer had geaccepteerd als minister-president.

Ik ben overigens niet de eerste die op het idee was gekomen om een biografie van De Geer te schrijven. Eerder was W. Scholten – hij was onder andere minister van defensie en Tweede-Kamerlid voor de CHU – aan een promotieonderzoek begonnen, dat hij echter wegens een ernstige ziekte niet kon afmaken. Daarnaast was op het moment dat ik met de biografie begon H. van Osch al enige jaren bezig met zijn boek over De Geer dat in 2007 uitkwam.

In de zes jaar die ik nodig had om het leven van Dirk de Geer te beschrijven heb ik van vele kanten hulp en steun gekregen. Hoewel ik niet iedereen bij name kan noemen, volgen hier de belangrijkste mensen die me hebben bijgestaan.

Leen de Ruiter, oud-collega van mij bij dagblad Trouw, ben ik veel dank verschuldigd voor de nauwgezetheid waarmee hij het manuscript heeft doorgenomen, wat hem veel tijd moet hebben gekost.

Gedurende het onderzoek sprak ik met verschillende auteurs die mij voorzagen van achtergrondinformatie en adviezen. Joggli van Meihuizen informeerde mij over Jan Donner en de bijzondere rechtspleging. Hans van Spanning hielp me met informatie over de CHU. Job de Ruiter verstrekke me materiaal over Jan Donner. Met Jan Wieten sprak ik over *De Nederlander* en Gerard van Walsum. Tot slot verstrekke Kees Zevenbergen me nuttige gegevens over zijn stad Rotterdam.

De kleinzonen van Dirk de Geer, Dirk Jan jr. en Lodewijk, stonden mij interviews toe waarin zij vrijuit spraken over hun grootvader. Huib en Peter van Walsum heb ik kunnen spreken over hun vader Gerard.

Georg van Slageren uit Losser attendeerde mij niet alleen op het tragische verhaal van Lodewijk de Geer, de broer van Dirk, die zijn geadopteerde zoon doodschoot en daarna de hand aan zichzelf sloeg. Hij voorzag me bovendien van veel relevante feiten over deze affaire die zich rond 1900 in Losser afspeelde.

Ik dank de medewerkers van de vele archieven die ik in de loop der tijd raadpleegde, zoals het Nationaal Archief, de Raad van Adel, het Gelders Archief, het NIOD, het Gemeentearchief Rotterdam, het Politisches Archiv van het ministerie van buitenlandse zaken in Berlijn en de National Archives in Londen. Een speciale vermelding verdient W.K. van Veen, medewerker van de Groninger Archieven, die me voor een lelijke uitglijder heeft behoed. Onmisbare hulp kreeg ik van Sierk Plantinga van het Nationaal Archief bij het vinden van cruciale documenten omtrent het verdwijnen van de notulen van de ministerraad 1940-1945.

Het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten verstrekke mij financiële steun voor het dekken van de onkosten van dit onderzoek.

Tot slot wil ik mijn collega's van het dagblad *Trouw* noemen. Ik werkte aan het proefschrift in de avonduren naast mijn werk als journalist. Ik twijfel er niet aan dat zij wel eens gemerkt hebben dat ik me bezighield met een proefschrift, maar zij vonden dat nooit een probleem. De collega's van de politieke redactie stimuleerden me om het project door te zetten. Een speciale rol daarbij speelden Hans Goslinga, Marcel ten Hooven en Willem Breedveld. Dat laatstgenoemde de voltooiing van dit boek niet meer mag meemaken verdriet mij buitengewoon. Minstens een keer per maand informeerde Willem naar de stand van zaken en besloot het gesprek stevast met een 'interessant man, moet je zeker mee doorgaan'.

Inhoudopgave

Woord vooraf	5
Inleiding	15
1 Familie van adel	22
Louis, koning der kooplieden	23
Van Louis tot Lodewijk	24
Vader Lodewijk	26
De Groninger richting	28
Rotterdamse Schiekade	29
Woelingen in de kerk	31
Villa Mariënhof	33
Oom Barthold	34
2 Jeugdjaren	36
Geboren op de Grote Markt	36
Brief in <i>De Standaard</i>	38
Studeren in Utrecht	40
Politiek Panorama	41
In dagen van strijd	43
Leger des Heils	45
Dominee Kan	47
Dilemma van een aristocratische heer	47
3 Journalist 1894-1907	51
Opzet en schuld	51
Solliciteren bij <i>De Nederlander</i>	52
Politieke keuzes	55
<i>De Nederlander</i>	57
Eerste baan	58
Dr. Kuyper	61
Twee christelijke partijen naast de ARP	62
Fusie met <i>Het Nederlandsch Dagblad</i>	64
Christelijk-Historische Kiesvereniging	65
De Savornin Lohman	66
Christelijk-Liberaal Bronsveld	68

4	Eerste stappen als politicus 1901-1908	70
	Lid van de Rotterdamse gemeenteraad	70
	Averechts conservatisme	72
	Behoudend raadslid	74
	Sociaal-democraat Hendrik Spiekman	79
	Eindelijk getrouwd	80
	Overleden familieleden	83
	Lid van Provinciale Staten	84
	De Christelijk-Historische Partij	85
5	De landelijke politiek 1907-1920	87
	Strijd om de Schiedamse zetel	87
	Ontgroening in de Tweede Kamer	89
	Kleur van CHU-fractie	90
	Voor algemeen mannenkiesrecht	91
	Lintjeskwestie	93
	Lid van Gedeputeerde Staten	95
	Adres kiesrecht aan de koningin	96
	Sociale wetgeving	98
	Voorzitter tariefcommissie	100
	Ondervoorzitter Tweede Kamer	102
	Overwerkt	103
	De Grote Oorlog	105
	Kabinet-Cort van der Linden	107
	CHU ook voor mannenkiesrecht	109
6	Ministeriabel 1918-1921	111
	De formatie van 1918	111
	In beeld als minister	113
	November revolutiedreiging	117
	Kabinet-Ruijs de Beerenbrouck I	120
	Het gezin De Geer	123
7	Burgemeester van Arnhem 1920-1921	125
	Afscheid van Den Haag	127
	Burgemeester De Geer	129
	Politieke situatie in Arnhem	130
	Geen populaire burgemeester	131
	Vertrek uit Arnhem	131
	Kritiek op minister De Vries	132
	Terug naar Den Haag	135
8	Minister van financiën 1921-1923	138
	De Geer als indringer	139

Vuurdoop als minister	139
Eerste begroting	141
Leo Trip	143
Verkiezingen van 1922	144
Kabinet en koningin tegenover elkaar	146
Formatie-De Geer	148
Minister in tweede kabinet-Ruijs	152
Processieverbod	154
De harde gulden	156
9 De Vlootwet 1923-1925	158
De voorgeschiedenis van de Vlootwet	158
De Geer en de Vlootwet	161
Commissie-Patijn	164
Kroniek van een aangekondigd aftreden	166
ARP-CHU diep verontwaardigd	167
Colijn nieuwe minister van financiën	169
‘Sterk standpunt vervangen door sterke man’	170
Een voorlopig memorie van antwoord	171
De Geer en bezuinigen	172
Te laat afgetreden	173
10 Minister onder Colijn 1925-1926	175
Overlijden van Lohman	177
Verkiezingen van 1925	179
Formatie Colijn-I	180
De Goedgezinden	183
Minister van binnenlandse zaken en landbouw	184
De nacht van Kersten	186
11 De geheime formatie 1925-1926	189
Formatiepogingen Marchant en De Visser	189
Formatie-Limburg	193
Formatie-De Geer	196
Terugblik formatie	201
De storm	203
12 Kabinet-De Geer I 1926-1929	206
Colijnse politiek	207
Colijn en De Geer	209
Bioscoopwet	211
Het Belgisch Traktaat	212
Wetgeving kabinet-De Geer I	214
‘U is wel buitengemeen ingenomen met uzelf’	216

Geen ingreep persvrijheid	218
‘Beredderaar van een onbeheerde nalatenschap’	218
Was kabinet-De Geer een intermezzokabinet?	221
13 Geld voor de gemeenten	223
Een onoplosbaar probleem	223
Commissie-Van Lynden van Sandenburg	225
Het stelsel van De Geer	226
Behandeling Tweede Kamer	227
‘Geachte geharnaste tegenstander’	229
De waardering	231
Overlijden van Van Lynden van Sandenburg	231
14 Minister onder Ruijs 1929-1933	233
Formatie-Ruijs III	234
Formeren volgens De Geer	234
Derde keer minister van financiën	236
De beurskrach	238
Een schipperende vrijhandelaar	239
De jeneverbelasting	240
Het ‘scheerwetje’	242
Goochelen voor een sluitende begroting	243
De val van het Engelse Pond	244
‘Rechthaberei’	246
Verdrag van Ouchy	248
De Geer en de katholieken	249
Het einde van Ruijs III	251
Verkrampde minister van financiën	254
15 Fractievoorzitter van de CHU 1933-1937	257
Formatie-Colijn II	258
Fractievoorzitter	260
Voorzitter en hoofdredacteur	262
Indische Volksraad	264
Devaluatie	265
Vereeniging voor Volkenbond en Vrede	267
Crisis 1935 en formatie-Colijn III	269
16 Het einde van Colijn 1937-1939	273
Formatie van 1937	273
Van Boeijen	275
De Geer in de Tweede Kamer	276
Van Walsum	277
Barthianisme	279

Plan van de Arbeid	281
Lijkverbranding	284
Nationaal-Socialistische Beweging	285
Chamberlain	288
De zaak-Oss en het einde van Colijn IV	290
Colijn v	292
17 De Geer II 1939-1940	297
Formatie 1939	297
De zoektocht: wie geen minister werden	299
De ministers van De Geer II	302
Pieter Sjoerds Gerbrandy	305
De Geer en de SDAP	306
SDAP in de regering	308
'De dood van de coalitie'	309
De pijn van Colijn	311
Neutraliteit	313
Defensie	315
De kwestie-Reynders	316
De waarschuwingen van majoor Sas	317
Lichttoren	317
Maatregelen van De Geer II	319
Geen onrust zaaien	321
18 Den Haag-Londen 1940	323
De Duitse inval	323
De Tweede Kamer	325
Geen noodwetgeving	327
Telegrammen aan de Engelse regering	327
Wel of niet in ballingschap	328
Naar Hoek van Holland	330
Contacten met Wilhelmina	330
In ballingschap in Londen	332
Wetsbesluit buitenlandse tegoeden	334
Vrede van Amiens	334
Compromis met Hitler	336
De wapenstilstand van Plesman	339
Defaitisme in Nederland	341
Regeringszetel naar Nederlandsch-Indië	342
Reis naar Zwitserland	345
Wilhelmina	346
Ontslag van De Geer	348
Het ontslag staatsrechtelijk gezien	352

19 Lissabon-Den Haag 1940-1945	356
Regeringsopdracht in Indië	357
In Lissabon	359
Woordbreuk	363
Het lange wachten op de Duitsers	363
‘Morele en politieke executie’	365
Terug in Den Haag	366
Frans Goedhart	367
Melaatsverklaring	368
Het onvermijdelijke verweer	369
De synthese in den oorlog	370
Reacties op de ‘Synthese’	372
De laatste oorlogsjaren	374
20 De naoorlogse vervorming van De Geer	378
Vaandelvlucht	378
Het pacifisme van De Geer	381
Wat bezielde De Geer om premier te worden?	384
Op vakantie in Schwarzwald	385
Mobilisatie	387
Het oorkussen dat neutraliteit heet	388
Arrestatie van landverraders	390
Thuis slapen	391
Communicatie met Nederland	392
Van Blankenstein hoofdredacteur	393
‘Imbeciliteit van een zwakkeling’	394
Compromisvrede met Hitler of niet?	395
Het ontslag	396
21 Levend begraven 1945-1960	398
Memorandum Gerbrandy	398
Bijzondere rechtspleging	400
Het Openbaar Ministerie	401
Het vooronderzoek	402
De rol van Gerbrandy	403
Het Bijzonder Gerechtshof	404
Het proces-De Geer	405
Het requisitoir	408
De verdediging	410
Het vonnis	411
De rol van Wilhelmina	412
Bijzondere Raad van Cassatie	413
Buiten de samenleving	414
Ruïne	417

Tachtigste verjaardag	418
Vriendschap met Donner	419
Publicaties	420
Overlijden	422
Nabeschouwing	424
Een karakterschets	424
De ideoloog	427
De politicus	430
Oorlogspremier	433
Noten	439
Summary	496
Bibliografie	500
Literatuurlijst	502
Persoonsregister	510
Curriculum Vitae	518

